

BAYBURT KÖYLERİNDEKİ CAMİ KİTABELERİ*

Süleyman ÇİĞDEM**

Özet:

Geçmişe eski tarihlere dayanan Bayburt'un bugünkü adına yakın isimlerle anıldığı bilinmektedir. Saltuklu ve Mengüceklî egemenliğinde bir süre kalan Bayburt'un asıl imar faaliyetleri Erzurum Selçuklularını olarak bilinen dönem içerisinde gerçekleşmiştir. İlhanlılar döneminde de gelişim devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı'ya bağlanan Bayburt'ta günümüze kadar ulaşan imar faaliyetleri sürdürülmüştür. Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere Bayburt ve çevresi gerek İslam öncesinde gerek de sonrasında birçok devletin hâkimiyet alanlarından biri olmuştur. Bayburt'taki tarihî eserlerde bu devletlerin izlerine rastlandığı gibi bu çalışmada İslam hâkimiyetinin bölgede tesisinden sonra Akkoyunlu ve sonraki dönemlere ait camilerin kitabeleri incelenmiştir. Kitabelerin neredeyse tamamı, bölgenin doğal taş bakımından zengin olmasından ve taş işçiliğinin gelişmesinden ötürü, taş üzerine işlenmiştir. Kitabelerde sülüs, celi sülüs ve nesih yazı çeşitleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bayburt, kitabe, cami, taş.

Mosque Inscriptions in the Villages of Bayburt

Abstract:

The city of Bayburt has been associated with different but close names throughout its history that dates back to ancient times. The major construction activities in Bayburt which for a time was also under Saltuk and Mengücek sovereignty took place during the period known as Erzurum Seljuks and continued in the Ilkhanid period. The construction activities reached their present form during the reign of Yavuz Sultan Selim in which Bayburt was annexed to the Ottoman state. Bayburt and its environment has been under the rule of various states before and after Islam and the traces of these various rules are evident in the historical monuments. This study examines the inscriptions of the mosques built during and after Akkoyunlu rule. Due to the rich

* Bu yazı, Türk Dil Kurumu ve Kosova Priştina Üniversitesi iş birliğiyle gerçekleştirilen Arap Harfli Yazıtlar ve Mezar Taşları Çalıştayı'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Erzurum, scigdem@atauni.edu.tr.

natural stone resources and the development of stone-masonry in the region almost all inscriptions are engraved on stone. In the inscriptions thulut, jali thulut and naskh scripts are used.

Keywords: Bayburt, inscription, mosque, stone.

Giriş

Bayburt'un adı, Ksenophon'un Anabasis'inde Gymnias ve Bryer'in Pontus'unda da Paipertes olarak zikredilmektedir.¹ Ermeni kaynaklarında Payberd, Bizans kaynaklarında Payper, Bayberd ve Paybert olarak geçen şehrin adı, Justinianos döneminde Baiberdon olup Helen dilinde "Baiberdlilerin kenti" anlamına gelmektedir.² Şehrin adı, Marco Polo'da Paipurth, Arap kaynaklarında Bâbirt ve Akkoyunlularla ilgili kaynaklarda da Pâpîrt olarak geçmektedir. Şehrin adının Bayböğrek'ten geldiği de öne sürülmekle birlikte Eretnalılar adına Bayburt'ta basılan parada Baybert olarak ifade edildiği de aktarılmaktadır.³ Kazvini ise şehrin adını Baburt olarak kaydetmiştir.⁴ Osmanlı kaynaklarında ise Bayburd ve günümüzdeki adıyla Bayburt olarak geçmektedir.

Türk hâkimiyetine girişinden Osmanlıların fethine kadar Bayburt Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1054 yılı seferinde göçebe Oğuzlardan bir grup Bayburt'u ele geçirmişlerse de bu hâkimiyet uzun sürmemiş, şehrin fethi 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra gerçekleşmiştir. Bu şekilde Türk yurdu olan Bayburt, Bizanslıların Türkler üzerine yaptıkları genel saldırısı esnasında Trabzon dukası Theodore Gabras'ın işgaline uğramıştır. Danişmendli Gümüş-Tekin Ahmed Gazi, Bayburt'u kurtarmak için oğlu İsmail'i göndermiştir. İsmail'in 1098 yılında Gabras'ı mağlup etmesiyle Bayburt tekrar Türklerin eline geçmiştir.⁵

Bayburt'ta Danişmendli hâkimiyetinin ne kadar sürdüğü belli olmamakla birlikte Danişmendname'de de şehrin adının geçmemesi, çok geçmeden buranın Saltuklulara veya Mengüceklere geçtiğine işaret ettiği ifade edilmektedir. Saltuklu Hükümdarı İzzeddin Saltuk döneminde bu devletin sınırlarında yer alan Bayburt'un asıl gelişimi Erzurum Meliki Mugiseddin Tuğrul Şah ile oğlu Rükneddin Cihan Şah (1220-1230) zamanlarında olup Trabzon Rumlarına karşı kale yeniden inşa edilmiştir. Türkiye Selçuklu Sultanı Alaeddin Key-

1 Ksenophon, *Anabasis*, (Çev.: H. Örs), İstanbul, 1944, IV, 7, 19; A. Bryer-D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I*, Washington, D.C. 2007, 3.

2 Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt (Sosyo-Ekonomik, İdari ve Demografik Yapı)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, 24.

3 Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, 25.

4 Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, 25.

5 İsmet Miroğlu, *XIX. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Üçler Matbaası, İstanbul 1975, 11-12.

kubad'ın Celaleddin Harzemşah'ı mağlup edip Erzurum Beyliği'ne son vermesiyle Bayburt, Selçuklu sınırlarına dâhil edilmiştir. 1243 Köseadağ Savaşı sonundaki Moğol istilasını sürecinde de Selçukluların elinde bulunan Bayburt, bu durumunu uzun süre korumuştur.⁶

Selçuklular zamanında Trabzon-Tebriz ticaret yolu üzerinde bulunması hasebiyle gelişim gösteren şehir, İlhanlılar döneminde de bu gelişimini devam ettirmiştir. İlhanlı yöneticisi olan Hoca Cemaleddin Yakut, adına bir medrese yaptırmıştır. 1335 yılında Erzurum, Erzincan ve Gümüşhane ile Bayburt da Celayirlielerin hâkimiyetine girmiştir. Bayburt, daha sonradan Eratnalıların ve ardından da Erzincan Hâkimi Mutahharten'in eline geçmiştir.⁷ Akkoyunlu Kutlu Beyoğlu Ahmed'in de yardımıyla Kadı Burhaneddin Ahmed, Mutahharten üzerine yürüyerek bir ay süreyle bölgeyi zapt etmiş,⁸ Bayburt'a kadar olan kısımları da Ahmed Bey'e ikta olarak vermiştir. 1395 yılında Pulur köyü yakınındaki savaşta Kadı Burhaneddin yenilmiştir. Belirli bir süre Akkoyunlu ve Karakoyunlu mücadelesine sahne olan Bayburt ve bölgesi, Akkoyunluların elinde olup Fatih Sultan Mehmed'in bizzat katıldığı 1473 Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlılar tarafından ele geçirilmişse de bir süre daha Akkoyunlu hâkimiyetinde kalmış ve 1501 yılında Safevi hâkimiyetine girmiştir.⁹ Trabzon Valisi Şehzade Selim, Şah İsmail'in bölgede sebep olduğu kargaşalıklara son vermek için 1499'da Bayburt'a gelmiştir. Bayındır Beylerinden Ferruhşâd Bey ve Manşûr Bey, Şehzade Selim'in hizmetine girmiştir.¹⁰ 1508 yılında Şehzade Selim tarafından bir sefer daha yapıldıysa da Bayburt alınamamıştır. Daha sonra Osmanlı tahtına oturan Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Seferi'ne çıktığında Şah İsmail'e karşı silahlanmış olan Ferruhşâd Bey'e bu konuda metanet göstermesi için mektup göndermiştir. Yavuz Sultan Selim, sefer sırasında Erzincan'da beklerken Ferruhşâd Bey'in de bulunduğu Bayındır beylerinden ileri gelenleri askerle beraber düşman tarafına göndermiştir. Ferruhşâd Bey, Tercan Beyi Ahmed ve kuvvetleriyle çarpışma neticesinde mağlup ederek Emir Ahmed'i de yakalamıştır.¹¹

Trabzon'daki şehzadeliliği döneminden itibaren Bayburt'la ilgilenen Yavuz Sultan Selim, 10 Ağustos 1514 tarihinde Trabzon Sancakbeyi Mehmet Beyle beraber bazı beylerini Bayburt'un fethiyle görevlendirmiştir. Ancak sefer dönüşünde bu fethin gerçekleşmediğini öğrenen Yavuz Sultan Selim, 25 Ekim 1514'te Bayburt'un Sinür köyüne gelmiş ve askerlerin kale üzerine yürüyü-

6 İ. Miroğlu, *XIX. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, 12; Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, 30.

7 Bayburt'ta Eratna hâkimiyeti hakkında bir çalışma için bk. Kemal Göde, "Eratnalılar Hâkimiyetinde Bayburt", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu*, (23-25 Mayıs 1988), Ankara 1994, 347-352.

8 Osman Turan, "Bayburt", *MEB İslam Ansiklopedisi*, II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, 366. (365-367)

9 O. Turan, "Bayburt", 366.

10 Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, 33.

11 Y. Özger, *XIX. Yüzyılda Bayburt*, 34-35; Bayburt'ta Akkoyunlu hâkimiyeti hakkında ayrıca bk. Dilaver Akkoyunlu, *Akkoyunlular ve Bayburt*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 1992.

şöyle birlikte Bayburt Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.¹²

Yukarıda kısaca bahsedildiği üzere Bayburt ve çevresi gerek İslam öncesinde gerek de sonrasında bir çok devletin hâkimiyet alanlarından biri olmuştur. Bayburt'taki tarihî eserlerde bu devletlerin izlerine rastlandığı gibi bu çalışmada İslam hâkimiyetinin bölgede tesisinden sonra Akkoyunlu ve sonraki dönemlere ait camilerin kitabeleri incelenmeye çalışılacaktır.

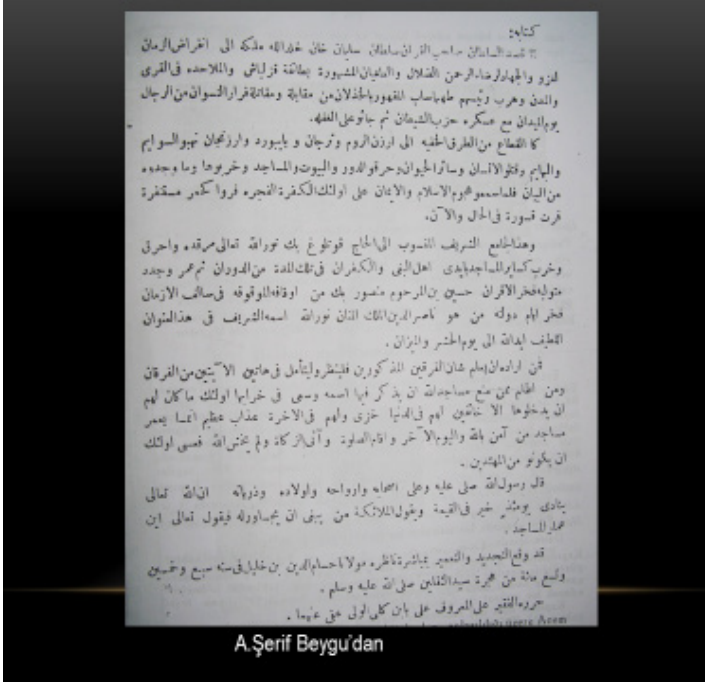
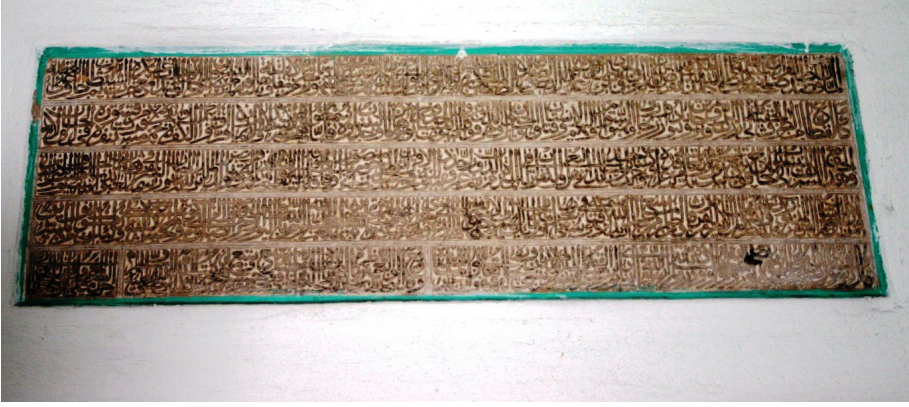
1-Sünür Köyü: Kutlu Bey Camisi

Anlamı: Şah Tahmasb ve taifesi savaş meydanından kaçtığı zaman çapulcular gibi, Erzurum, Tercan, Bayburt ve Erzincan havalisinde hayvanları yağmalamış, insanları ve diğer canlıları katletmişler; evleri, mescitleri ateşe verip önüne gelen her şeyi yakıp yıkmışlardır. Kutlu Bey'e nispet edilen bu cami'-i şerif de asiler ve kâfirler tarafından diğer mescitler gibi yakılıp yıkılmış, sonra Melik Nasır'ın vakfiyle mütevellisi merhum Mansur Bey oğlu Hüseyin Bey tarafından onarılıp yenilenmiştir. Bu mescidin yenilenmesi ve tamiri, yapının nazırını Halil oğlu (efendimiz) Hüsameddin tarafından 950 H (1550 M) senesinde yapıldı. Kitabeyi yazan Ali'dir.¹³

12 Y. Özger, XIX. Yüzyılda Bayburt, 35.

13 Bu kitabeyi ilk kez değerlendiren A. Şerif Beygu'dur. Bk. Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum: Tarihi-Anıtları-Kitabeleri*, Bozkurt Matbaası, İstanbul 1936, 257-258.

Sünür Köyü/Kutlu Bey Camisi Minare Kaidesindeki Kitabe

Bihamdillah tamam oldu minarat
Çıkar der münadaya Allahu ekber
Ömer Ağa bunu hayrat kıldı
Nasip olsun ana şol ab-ı kevser
Makam-ı cennet'ü-lfirdevsî âlâ
Şefii Mustafadır ruz-i mahşer
Muhammed eyledi bir nevi tarih
Bilalü'l-Habeşi ...
Harrere el-fakir Abdullah bin Ahmed
min ehli
Bağdad-i sene seb'e ve semanin ve elf
1087/1676

Sünür Köyü/Kutlu Bey Camisi Minare Şerefesindeki Kitabe

Sahibü'l-hayrât ve'l hasenât
Maşuk Akkoyunlu
Elhamdülillah tamam oldu
Mina're ebediyyen
Allah yakmasun nâra
amelü Zarif ve Mustafa imarı sene
1371/1951

Sünür Köyü/Kutlu Bey Camisi Minber Üzerindeki Kitabe

Sene 1362-1946
Tamir ittiren Maşuk Bey
Tamir edenler Hamdi, Mustafa, Zarif
Akkoyunlular

2-Gökçedere (Pulur) Köyü Ferahşad Camisi Kitabesi

Amere hazîhi(1) imarete eş-Şerif el-Abdü'n-nahif el-Hacı Ferahşâd Beg el-merhum ibn Korkmaz Beg el-Emir el-Bayındırıyye es-Salif en'ame aleyhi biha imarete' l-mezbur es Sultan ibn el-Sultan Sultan Selim bin Sultan Bâyezîd Han Âl-i Osman cerâ zâlike fi şehri Ramazân senete selasin ve tis'e mie. 930/1523-24

3-Yerlice Köyü Camisi Kitabesi

İnnâ fetahnâ leke fethan mübîna
Bu camiye bina kuran binası müstecâb
olsun girüb cennet sarayına cehennemden
baîd olsun.
1222-12627/1807-1846

4-Kadıçayır Köyü Camisi Kitabesi

Bismillahirrahmanirrahim
Sahibü'l-hayrât ve'l-hasenât
1362/1943

5-Kopuz Köyü Camisi Kitabesi

Yetişmez mi bu köyün halkına bu
ni'met-i Barî
Hazret-i Resul-i ekremin yarı Hazret-i
Eyyüb-i Ensârî
1361/1942

6-Değirmencik Köyü Camii Kitabesi

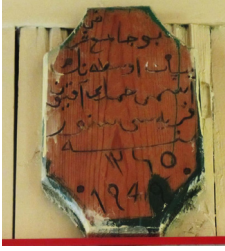
Ceddede hazihî'l-cami'en-nûriyyete
Fi sene 1317 (1899)
(Ceddede haze'l-camie'n-nûriyye)

7-Oruç Beyli Camisi Kitabesi

(Sened ey kim) ider daim gönül olursa
ruhanî
Tecerrüd şehrine girüb bula keşfile
ruhani
Sana hamd(ü) sena olsun ganidür
cümleden ol zat
Habibi ümmetine çün kılub ruzî bu
gülşani
Hususan sahibü'l-hayrat ve mezbur
karyede sakin
Ömer namında eşhas getürddi ana
burhanî
Kılındı 'ıyd ile Cum'a yazub usta ol şah
Berati (Burak) destine alub sürub
çıkardı Mervanı
Meşayihler edüb himmet olub
maksuduna nail
Sahavet kapusun açtı buluben cevher-i
sani
Eger sorarisen şaha tevarihi bin iki yüz
ki kırk sekiz senesinde çu tamir oldu her
yani (1832)

8-Kemertaş Köyü Camisi Kitabesi

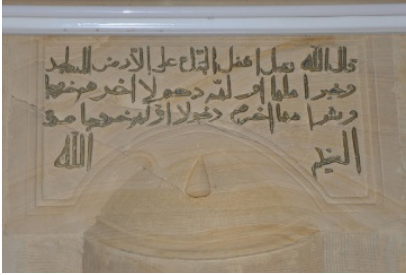
Bu cami'-i şerifi yapan ustanın ismi
Hamdi Akkoyun
Karyesi Sinor 1265/1949

9-Taht Köyü Camisi Kitabesi

El mü'minu fi'l-mescidi ke's-semeki
fi'l-mâi
El-münâfiku fi'l-mescidi ke't-tayri fi'l-
kafesi
Sadaka Resulullah
Câmiî tamir edenler lâıyk olur rahmet(e)
Vakfını ibtâl edenler lâıyk olur la'net(e)
Sene ihdâ ve sittîn ve mieteyn ve elf
Binâ-i evvel 1174/1760 Binâ-i sâni
1261/1845

10-Yolaltı Köyü Camisi

Kalellahu Tealâ efdalü'l-binaî ale'l-
arzi'l-mescid
Ve hayru ehliha evvelühüm duhulen
aheruhum hurucen
Ve şerru ehliha ahiruhum duhulen
evveluhum hurucen
Sadakallahu'l-azîm

11-Yelpınar Köyü Camisi Kitabesi

Eyledim Hakka sevab kemlik etmez
İntikam komaz ol (oa) Hazret-i Allah
hakka
Ameli Kırzılı Beşir Usta
Yılı 1264/1948 Yili

12-Aşağı Kışlak Camisi Kitabesi

İnne's-salâte kânet ale'l-
mü'minîne kitâben mevkûta
Kale'n-nebiyyu sallahu tealâ
Lâ salate fî civari'l-mescidi
illâ Fî'l-mescidi
Sahibu'l-hayrât ve'l-hasenât
Halil bin Hüseyin sene
1275/1858

13-Saraycık Camisi Kitabesi

Camii tamîre kıldı hep
himmet hemsayeler
Bulalar onlar da cennette
makamatu'l alâ
Aslı ferî innemâ yemuru bula
hayrun beşir
Yeniden buldu anı revnakın
beyt-i huda
İbtida binası sene 625/1227
tamiri rabi sene 1291/1964

14-Kitre Camisi Kitabesi

Lailaheillallah
Muhammedu'r-Resulullah
1958

Değerlendirme

Bayburt belde ve köylerindeki camilerin kitabelerinin, latinize edilerek verildiği bu çalışmayı birkaç açıdan değerlendirmek gerekmektedir.

Bu kitabelerin neredeyse tamamı, bölgenin doğal taş bakımından zengin olmasından ve taş işçiliğinin gelişmesinden ötürü, taş üzerine işlenmiştir. Kitabelerde *sülüs*, *celi sülüs* ve *nesih* yazı çeşitleri kullanılmakla birlikte Pulur Ferahşad Bey Camisi ile Sünür Kutlubey Camisi kitabeleri celi sülüs yazısının en mükemmel örneklerindedir.

Kitabelerin tarih ilmi başta olmak üzere sanat tarihi, ilahiyat, kaligrafi, edebiyat gibi birçok alana kaynak teşkil ettiği aşikârdır ki Bayburt tarihi açısından bu kitabeler önemli bir yere sahiptir. Bilhassa Sünür Kutlubey Camisi kitabesinin verdiği bilgiler bölgenin mahallî tarihi açısından dikkate değerdir.

Giriş kısmında da işaret edildiği gibi Türk-İslam hâkimiyetine girdiğinden beri Selçuklu-Saltuklu, Akkoyunlu, Eretnalı ve Osmanlı dönemlerinin yaşadığı Bayburt'ta sivil mimari, ilmî-kültürel birikime paralel olarak gelişme göstermiştir. Bununla birlikte Akkoyunlu dönemi eserlerindeki ifade zenginliği ve gelişmiş yazı sanatı, yerini yakın dönem eserlerinin kitabelerinde daha basit ve sade üsluba bırakmıştır.

Son olarak şunu ifade etmek gerekir ki bunlardan cami dış kaidelerinde yer alan kitabeler yeterince korunamadığından ötürü gerek doğal yollarla gerek de insan eliyle deformasyona uğramaktadır. Gerekli önlemlerin alınmaması durumunda bu kitabe yazılarının okunamayacak duruma düşmesi söz konusudur.

Kaynaklar

- AKKOYUNLU, Dilaver (1992), *Akkoyunlular ve Bayburt*, Ankara, Bizim Büro Basımevi.
- BEYGU, Abdürrahim Şerif (1936), *Erzurum: Tarihi-Anıtları- Kitabeleri*, İstanbul, Bozkurt Matbaası.
- BRYER, A.-WİNFİELD, D. (2007), *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos I*, Washington DC.
- GÖDE, Kemal (1994), "Eratnahlar Hakimiyetinde Bayburt", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Bayburt Sempozyumu*, (23-25 Mayıs 1988), Ankara, 347-352.
- KSENOFON (1944), *Anabasis*, (Çev.: H. Örs), İstanbul.
- MİROĞLU, İsmet (1975), *XIX. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul, Üçler Matbaası.
- TURAN, Osman (1979), "Bayburt", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C II, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 365-367.

